

דתישבו

בס"ד

פרשת מטות, תשע"ו, מספר 1180

שומע כעונה - לפי תורת הייצוג ותורת הזיהוי אבי וינרוט

כעונה", הרי שזו ענייה ודיבור באמצע "שמונה עשרה". הב"ח (על טור אר"ח סימן ק"ד ס"ק ז') מבאר את שיטת רש"י כי המתפלל אכן יוצא ידי חובה מדין "שומע כעונה", אך אין זה הפסק ב"שמונה עשרה" שכן "לאו עונה ממש הוא, אלא מחשבה בלב". כלומר, שמיעה זו היא מעין ענייה המועילה לצאת ידי חובה, אך אין היא הפסק, שכן אין זו ענייה ממש. ויש להבין מה פשר הדברים.

נראה כי המחלוקת היא האם המונח "שומע כעונה" מבטא דמיון הלכתי בין השומע לבין העונה, במובן זה שהשומע והעונה יוצאים ידי חובה. כשם שהעונה יוצא ידי חובה ע"י דיבורו, כך השומע יוצא ידי חובה ע"י שמיעתו. השומע יוצא ידי חובה מבחינה הלכתית ע"י פעולה של המדבר, ומושווה אליו בדין, בלא שהדבר נחשב לאמירה פיסית שלו עצמו. רש"י נוקט כשיטה זו וסובר כי השומע רק יוצא ידי חובה ע"י ענייה של זולתו, אך אינו נחשב לעונה מבחינה פיסית בעצמו ולכן אין בפנינו הפסק בשמונה עשרה. לעומת זאת, תוספות סובר, כי "שומע כעונה" משמעו השווה פיסית בין השומע לבין העונה, במובן זה שכאשר אדם שומע ומכוון לצאת, יש לראות בכך אמירה שלו עצמו. משום כך סוברים בעלי התוספות, כי שמיעה שכזו מהווה הפסק ב"שמונה עשרה", שהרי מיוחסת פעולה פיסית של דיבור לשומע.

לפי שיטת תוספות נמצא לכאורה כי אם יעמדו כוהנים על הדוכן, אחד יברך את הקהל, וחבריו ישמעו את הברכה מפיו ויכוונו לצאת ידי חובה, נוכל לומר כי גם הם ברכו את הקהל; למרות שבפועל יש כאן פעולת שמיעה מצדם ולא אמירה כלשהי. כמו כן, לפי שיטה זו אפשר לכאורה לספור עומר (ולא רק לצאת ידי חובת הברכה) ע"י כך שמישהו אחד סופר בפיו, והשאר רק שומעים. ואכן, ידועה היא מחלוקת ה"בית הלוי" וה"חזון איש" בעניין זה. ה"בית הלוי" על התורה (סוף חומש בראשית) מציין כי ביחס לברכת כוהנים לא חל הכלל של "שומע כעונה", מכיוון שחז"ל דרשו את הפסוק "אמור להם" - בקול רם, "כאדם שאומר לחברו" (סוטה לח ע"א). וממילא, אף אם השומע נחשב כעונה, אי

בפרשתנו נאמר:

"איש כי ידבר נדר לה' אזה שבע שבעה
לאסור אסור על נפשו לא יחל דברו
ככלה יצא מפיו יעשה" (במ' ל:ג).

אדם יכול אפוא לחולל איסור או הקדש ע"י ביטוי בשפתיים. האם ניתן למתוח את גבולותיו של הדין הזה, ולהחיל עליו את ההלכה של "שומע כעונה"? כלומר, אדם אחד ינדור, ואדם אחר ישמע את הדברים ויכוון בלבו כי יחולו גם עליו. האם יחול הנדר במקרה זה גם על השומע? התשובה היא בפשטות: לא.¹ והשאלה היא למה?

מקור הדין של "שומע כעונה" במסכת סוכה (לח ע"ב) ביחס לקריאת ההלל. שליח הציבור אומר "ברוך הבא" והשומעים עונים "בשם ה'". רש"י מבאר:

מכאן נלמד למי שאינו יודע לא לקרות ולא לענות, אם שמע וכיון לבו לשמוע אף על פי שלא ענה - יצא.

רש"י ממשיך ומחדש בשם רב יהודאי גאון בעל "הלכות גדולות", כי מי שמתפלל בציבור ונמצא באמצע "שמונה עשרה" כאשר שליח הציבור אומר קדושה או יהא שמייה רבא - ישתוק בתפילתו וישמע בכוונה, והרי הוא כעונה. תוספות שם חולקים על רש"י וסוברים, כי אם המתפלל מכוון לצאת ידי חובת קדושה כשהוא שומע את שליח הציבור, הרי ששמיעתו זו היא הפסק בתפילה. כלומר, לשיטת תוספות, אם חל כאן דין "שומע

* עו"ד ד"ר אבי וינרוט, ד"ר למשפטים ועו"ד העוסק בליטיגציה ונדל"ן. מרצה במכללת פרס ברחובות.

חיבר שבעה עשר ספרים ומעל מאה מאמרים.

¹ אכן, הרב יחזקאל סג"ל לנדא בספרו **צל"ח** (מסכת ברכות כא ע"ב) מסתפק "שמא גם לענין שבועה אפשר דאמרינן שומע כעונה, והוה כמבטא בשפתיו". ברם בצל"ח מובא כי דעת הרמב"ן היא שאין אפשרות לנדור נדר בלי ביטוי בשפתיים בהסתמך רק על דין שומע כעונה. ואכן, **בש"ת הריב"ש** סימן קעח (הובא **בבית יוסף** יו"ד רכ"ח) מובא כי הרמב"ן כתב שמי שלא ענה אמן אחר השבועה, אין השבועה חלה עליו כלל, ואינו צריך כלל להיתר, "שלא מצינו מושבע מפי אחרים ולא ענה אמן שיהי' חייב אלא בשבועת העדות מגזרת הכתוב".

פעולת השליח אינה מיוחסת לשולח. מינוי השליח מייחס רק את התוצאה המשפטית של המעשה לשולח.

נראה לכאורה כי מחלוקת רש"י ותוספות תלויה בהגדרות אלו לתורת השליחות. לפי התוספות, שליחות תובן לפי "תורת הזיהוי", והשולח והשלוח - חד הם. לכן "שומע כעונה" משמעו כי גם השומע דיבר, שהרי יש זהות בין שליח לשולח. ואילו לפי רש"י, שולח ושלוח עומדים איש לעצמו, והשליחות מבטאת רק העברה משפטית של כוח הייצוג. ממילא, כאשר השליח דיבר, אין זו פעולה של השומע.

ברם, גם מי שמגדיר שליחות לפי "תורת הזיהוי" יודה כי שליחות היא חידוש משפטי החל רק בעולם המשפט, ואינו חל ביחס לפעולות פיסיות. אין אדם יכול לאכול עבור זולתו, וכך אין אדם יכול לעשות שליחות ביחס למצוות שבגופו, כגון הנחת תפילין, כי בסופו של דבר התפילין מונחות על ראשו של השליח ולא על ראשו של השולח. כך מבהיר תוספות ר"ד (בקידושין מ"ג), כי לא מועילה שליחות במצוות ציצית, תפילין או סוכה ולולב, שכן:

דבר שהוא חיוב על גופו לא מתקיים ע"י שליח, שהרי הוא (השולח) מחויב לעשותו, ואם השליח עושה, הרי השליח עשה בגופו, ולא גופו של משלח עשה המצווה.

מעתה מובן היטב, שכן נדר הוא עניין שבגופו, שהרי במסכת שבועות (כו ע"ב) מצינו: אמר שמואל: גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו, שנאמר (ויק' ה:ד): "לְבָטָא בְּשִׁפְתַיִם".

אין זה תנאי צדדי במצווה כמו קריאת מגילה מתוך הכתב, או אמירת ברכת כוהנים בקול רם, אלא הגדרת הנדר כאקט פיסית שצריך להיאמר משפתי הנודר. ממילא, ביחס לנדר, כמו בתפילין, אין בכלל אפשרות לפעול ע"י שליח, ובהיעדר שליחות - לא יחול על הנדר הדין של "שומע כעונה" אף לשיטת התוספות, הנוקטים הגדרת שליחות על פי "תורת הזיהוי".

אפשר לומר שהוא גם דיבר "בקול רם". השומע אינו עדיף אפוא ממי שדיבר בלחש, שאינו יוצא ידי חובה.

לעומת זאת ה"חזון איש" (או"ח כ"ט, ג) מבהיר, כי "שומע כעונה" משמעו התאחדות השומע עם המשמיע עד שהדיבור מתייחס גם לשומע. ממילא, כאשר המשמיע דיבר בקול רם, הרי שגם פרט זה מיוחס לשומע, ולכן גם בברכת כוהנים הכלל של "שומע כעונה" תקף. ה"חזון איש" מציין כי יש מצוות נוספות שבהן יש תנאי הדרוש כדי לצאת ידי חובה, כגון קריאת מגילה מתוך הכתב. הכלל הוא, שהשומע קריאת מגילה של אחר יוצא ידי חובה, ומיוחסת לו קריאה מתוך הכתב, כי זו הייתה פעולתו המלאה של המשמיע.

ברם, אם כן, לפי שיטת התוספות (וה"חזון איש") היה הדין אמור להיות, כי מי ששמע נדר ייחשב כמי שנדר, והנדר יחול גם עליו. ובכל זאת ברור לכול, כי השומע לא עומד בגדר התנאי לתחולת נדרים של: "לבטא בשפתיים". אך לשיטת תוספות כי דין "שומע כעונה" משמעו שהשומע נחשב כמי שענה פיסית, ואם השמיעה נחשבת כהפסק ב"שמונה עשרה", מדוע אין היא נחשבת כביטוי בשפתיים לעניין נדר?

הב"ח (על טור או"ח תל"ד) מבהיר כי הדין של "שומע כעונה" מיוסד על שליחות. כלומר, השומע נחשב כמי ששלח את המדבר לדבר גם עבורו. ובכן, את דרך פעולתה של שליחות מקובל להבין בשני אופנים: אופן אחד נכנה כ"תורת הזיהוי", ולפיה מינוי השליח יוצר זיהוי של השליח עם השולח. השליח והשולח הינם "אישיות משפטית" אחת לעניין ביצוע השליחות. הפעולה מיוחסת בהתאם לכך באופן מלא לשולח כאילו עשה אותה בעצמו באופן פיזי. אופן שני נכנה "תורת כוח הייצוג", ולפיה השולח מאציל על השליח את כוחו. לפי הסבר זה, השליח והשולח אינם מזוהים זה עם זה, ומי שפועל הוא רצונו של השליח בלבד, כשהשולח "יוצא מהתמונה", אלא, שזה היה רצונו - להעביר את כוח ההכרעה והפעולה לידי השליח. בהתאם לכך,

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף